

O jeziku v romanu Erazem Predjamski

Iz pisateljeve delavnice

Saša
Vuga

Avtor je prvotni, krajši članek, napisan za kulturno redakcijo Radia Ljubljana, na prošnjo našega uredništva razširil in dopolnil.

Nerodno je govoriti o svojem delu. V tem primeru o jeziku v romanu o Erazmu Predjamskem — mimo nekakšne, ji recimo, zadrežnosti ali sramežljivosti je zraven še prepričanje, da bi v to morali strokovnjaki, ali kakor jim dandanes grdo pravimo, profesionalci.

Vsaj nekoč je bilo tako. Skoraj je ni ocene kega novega literarnega besedila, pa prelistajmo Ivana Prijatelja, Izidorja Cankarja, Franceta Koblarja, ali Frana Govekarja — je skoraj ni bilo, pravim, ki v njej presojevalec ne bi z večjim ali manjšim znanjem, s posluhom, včasih celo z virtuoznostjo razčlenil in predstavil jezika, ga pohvalno ali grajalno ocenil, ravnal z njim, skratka, kot s prvino, brez katere tako imenovanega *umotvora*, kot se je nekoč reklo, ni.

Danes — ko da miže gremo mimo.

Tu, tam, na redko, ponajveč pisci stare šole, porabijo besedo, dve ali odstavek, pa še to takrat, ko je potrebno nad nekom, in po pravici, nalomiti palico. Imamo, pač, tožbe o slovenščini v nevarnosti. O vdorih vsakršnih nesnag. Trobentanja o tem, kako je treba na okope, hitro v plat zvona — hitro se razburjenja poležejo, in hitro drami molk alarmnega donenja le še cingelj navčka.

Zadnje čase pa še tega ni.

Sodim med ljudi, ki (modrijansko) menijo, da pišejo zanič slovenščino le tisti, ki je ne poznajo. Ti pa so različnega kalibra. Izkušnje z delovnega mesta so me poučile, da se govorec, ki je večč jezika in ki mu jezik kaj pomeni — *karkoli*, zakaj najhujši so navadno tisti, ki jim ne pomeni nič — brez skromnosti, prav strastno, manifestativno rad posluži tega žlahtnega orodja. In tudi zmeraj prav zato uspe.

Kaj je počenjal zad za tole mizo véliki čarovnik mikrofona, Stane Sever! Kako pogrešamo eksaktne in ljubeznivo strogega slavista Mirka Rupla. S kolikanj vodviljske hudobije je Filip Kalan razgrinjal izpred kamer kritiška obzorja gledališkega snovanja na Slovenskem — danes, ko bi jih tako potrebovali, jih pa ni.

Naj bo potoženo, da ni več tudi tistega direktorja ali kaj že, ki je obetal napovedovalcem disciplinske kazni, če bi popravili ohlapnost ali slovnično napako v tehtnejši politični oddaji, ker da preprosto niso kompetentni (to bi bilo normalno skoraj res) in ker da *za politiko Slovenski pravopis pač ne velja*. Na pripomnjo, da je bil na primer Lenin preudaren stilist in da je le korektna propaganda *danes* pravšnja propaganda, se je pametno nasmihal, spikerjem je pa škripalo med zobmi spričo prešernega občutka, da kolnejo, molitve bravši.

Kakšni jezični dinosavri so se kobáljali mimo!

Ta dan leži tu, na stolu, TV 15. Časopis, ki ga imam resnično rad. Datum številke je 21. september 1978, naslov članka pa *Pripeljali so nas kot živino, odšli smo kot zmagovalci*. Pod sliko je tole mogočno pojasnilo: *Tudi največji zločinci so dobivali več hrane kot taboriščniki na Rabu, in to samo zato, ker so ljubili domačo grudo*. Torej — ker so ljubili domačo grudo, so največji zločinci dobivali več hrane! Ta časnikar bo še prav daleč pri-veslal.

Celo Maupassantov Lepi striček je včasih vedel, pa čeravno je bil lump, kam je treba vsekati poudarek in kako osvetliti stavek, da ne bo smešen in da bo tistim, ki jim je namenjen, razumljiv. In celo tako imenovana straniščna poezija je v lepem jeziku kdaj po svoje lepa. Kot je na primer lepa eskimska ali pigmejska, če naj molčim o poeziji, ki so jo pisali mumijam v zagrobno tolažbo pod pokrov v starem Egiptu, ko so jih odlagali tja nekam onkraj. In če je *stil človek* — ta človek je pa lahko sodnik, kovač, pomorščak, politik, berač, pisatelj — je *jezik stil*. To sta ko dva bregova ob reki našega vsakdana — enega samega ni, ne smelo bi ga biti, sicer bi se vode razlile v brezbrežje.

Ampak odgovoriti moram na vprašanja.

Kot sem pred letom dni prijatelju: Ta jezik (ali slog) — nič posebnega. O, poiskan pa: vse besede, ki jih uporabljam, so v čudovitem antibarbarusu, ki mu pravimo *Slovenski pravopis*. Moj knjigovezec ve, da uničujem oba *Pravopisa* kot kozak svoje najdražje konje. Sodim, da mora pisatelj, danes, ko več ne afirmiraš svojega plemena s tem, da polniš strani, preprosto dobro pisati. Stil — to je marsikaj. Je skoraj vse — ali ga bog da ali ga hudič prestreže. Premalo sloga je kot macola v zobarjevih rokah — uboga čeljust, če ranocelnik ne bi uporabljal boljših orodij. Primeri se. Nekateri so že škrbasti.

Kot naravnamo občutljivost filma v fotografskem aparatu, z enako skrbnostjo naj bi se odločili, s kakšno temperaturo katerega sloga bomo šli, kaj vem, v novelo, v polemiko ali v roman. Zame, ponavljam, velja: če vidim, da ima pisec jezik rad in da se v njem zanesljivo giblje, mu kot bralec odpustim vsa morebitna čudaštva, kaprice, protislovničarske nenavadnosti, *napake* in ga z zanimanjem, pa s spoštovanjem prebiram ali celo študiram.

Ko tole pišem, se kot včeraj spominjam pokojnega očeta (Maistrovega prostovoljca iz Vorančeve *Požganice*) v pasjih dneh pred vojno: z glavo v rokah (*Kaj bo, kaj vendar bo!*) je tožil materi, kako se mu *mladič* odmika in da bo kmalu — če bo šlo tako naprej — *ugasnil*.

Šola, vzgoja, društva, vse okoli nas v zraku, skratka, nas je delalo slovenske nemce. Jezik, ki smo ga najmlajši še poznali (pa je Tolminska veljala za trmasto, za trdo, žilavo), je že postajal spaček in sesekljanina, ki je v njem razsajala ostudna *calcéta* za nogavico, *lukét* za žabico, ključavnico, *valíza* za kovček, *kukijajín* za blestivko, *padéla* za ponev, *lapis* za svinčnik, *žornalin* za otroški časopis, *litorina* za potniški vlak, *karóca* za kočijo (še so vozile po Gorici) in tako naprej.

Ampak — to je veljalo za domače okolje.

Slamoreznica se je porazno zavrtela, ko smo prešli v docela drugače *organiziran* ambient, v gimnazijo. In ko sem bil na primer v italijanščini odličnjak (celo več, ocene so se gibale med *ottimo con lode*, odlično s po-

hvalo, in *brillante*), sem domov pisaril zmazke, da jim bog pomagaj. Naj enega teh svojih takratnih barokov zvesto prepisem, ni me sram:

Ginnasio interno
Gorizia, 13. 5. 1941

Draga Mama!

Hmalu se bomo videli, iaz mislem da bom šel naprei, kakor sem te opisal tisti fant me, podučuje vsak dan, zato mu je ukazu g. Direktor Kadar drugi delajo telovadbo on me uci. Kakor sem te opisal hrana je zelo dobra danes so nam dali tono tako je bil fin da sem potle sline cedil. Pišimi ali si dobila tiste karte ki sem ih pisal uceri. Piši, Tvoi Sasa

Sem se pa že podpisoval tudi *Sandrino*, *Sascia* in podobno.

Bolj sem zorel, bolj se je klalo: čutil, slutil, videl sem, da tonem. Da skôro ko da več ne bo poti nazaj. Hotel sem naprej v šoli (in se tako še huje trgal od bore naše učenosti), k tlom pa me je s prav telesno bolečino vlekla tožba o *mladiču, ki ugaša*. Bridka leta. V ta obup se je na lepem, kot obliž, vzelo hrepenenje — po vsem nedosegljivem, dálečnem, tako presneto lepem, pa pravičnem in poštenem, normalnem, svobodnem. Na večer včasih sem od tamarisk kar roke stegoval v hrib, ki je za njim bila (že oku-pirana) Slovenija, ta kelih vseh mogočih paradiznih žarkov.

In sèm, v to hrepenenje, se je nenapovedano, kot z ostrim sikanjem zarezala novica o *puntarjih, upornikih* s trobojnico na kapici, oboroženih kakor se spodobi (ne vem zakaj sem v domišljiji vsakemu obesil še en nož). Ko danes se spominjam jutra, suhega in sončnega, ko sem na razmajanem vhodu v sosedovo garažo uzrl dve čudoviti tiralici. Z ene je gledal *Giovanni Prémoli* (Janko Premrl), z druge pa *Carlo Maslo*. Ne vem, če je kdaj kakšen bigotnež glodal v mašne bukvice s tolikšno strastjo, kot jaz takrat v tista dva pogumna, svetla fantovska obraza.

Začelo se je podirati. Kot keglji.

Novica je grizla novico v rep.

Na Slapu so ob Idrijci zjutraj našli zabodenega izdajalca Gosia. Čez čas je pod Modrejem bolščal v postuvi drugi — Michelizza. Ljudi je obšla molčечnost. Le oči so se iskriale. In so ponoči lezli na dvorišča poslušat pokanja, čeprav so jim prek glave tolkle krogle (*Poslušaj lahko, samo za kostanj se skrij!*).

Počasi so se *četniki* ali *četaši*, kot smo jim pravili, združali v *partizane* (spočetka nam beseda ni bila všeč). Skupini v bunkerju vrh Grudnice pri Čepovanu — Bebler, Bračič, Kajtimir, Ahac in Avšič — so se načrti hitro, daleč razgoreli v kres. In ko je prividjal sam *Duce* ali *Dux* ali Benito Mussolini v Gorico delat red in sem ga gledal sredi razhrumele, znojne, uvožene množice, takóle gor, na dvajset metrov, na goriškem Travniku, med generali, hierarhi, višjimi kurati na balkonu iz kovanega železa, tudi tolst škof je bil zraven, goriški umazanec Margotti (Bevku je rabil za škofa v *Cedermacu*, mene je pa birmal), ko sem gledal hudega strica s čelado na betici in s kopitasto čeljustjo, ki mu je skakala pod jermenom in izbevskala znameniti stavek *Bisogna sterminare tutti i maschi di questa maledetta razza*, treba

je pokončati vse moške (ali samce) te preklete pasme (ali zalege), sem bil strašno miren, nasmehljan, čeprav je bil moj oče, čeprav sem tudi sam bil moški (ali samec) te preklete pasme.

Začelo se je torej.

Konča pa naj se, kot vrag hoče.

Slabše nam tako ali tako ne bo.

In dolgo, dolgo potlej je prišlo tolikanj čakano.

In je med drugimi prišel Ciril Kosmač (bela poletna srajca, kratke saharške hlače, na boso obute frančiškanske sandale, kjantarica) in mi pod lipo nad Sočo potrpežljivo pojasnil razloček med *in* in *ter* (sam sem šel še dlje in *ter* črtal iz svojega slovarja) in mi ostro, kot le on zna (z vzdignjenim kazalcem, *pob!*), zabičal, naj čimprej preštudiram prevod Balzacovega *Strička Ponsa*. In po tej prvi kvalificirani slovenski učni uri sva molčala. On je kadil, jaz sem pa držal dih. In živo pomnim njegovo lepo glavo, kako se je obračala od leve proti desni in nazaj tja gor, v hribe, zelene od poletnega neba.

In je prišel čudežno dobrotni rogovilež Stane Sever in nam v male nočne ure sipal pod kostonje blagozvočno (termin bo že čitalniški, je pa natančen) domačo besedo, kakršne še nisem slišal. In je iz Francije prihrkal in prigodrnjal očetov kompanjon z realke, Veno Pilon, prikazal se je uglasjeni, fini Gojmir Anton Kos, in spet, prazničnega jutra, Bevk (kako se mi je zašibilo), pa v žarnem, veličastnem dopoldnevu sam Oton Župančič (ko da so hkrati vstopili z njim še Cankar, Kette, Murn) na poti h Gradniku v Medano —

In je prišlo vse, kar lahko pride le s svobodo.

In sem capljal v vse to vse, omamljen in s sholarsko palico na rami. In v culo na tej palici sem ljubosumno spravljaj, kar sem spotoma nabiral. Tako počasi se je horizont odmikal, se razmikal. Tako *težavno* sem preključeval staro, tujo, zopno lupino. In ko sem se pricijazil v Ljubljano — pusto, lačno, prašno, tramvajersko in zamegljeno, pa domišljavo, grobo, podeželsko, kjer je bil Figovec takrat še Panteon in Stari tišler Notre-Dame (in kjer sem do današnjih dni le tujec) — se mi je videlo, ko da ležim pod rajsko jablano in srkam med. Da ni nikjer, ker je *ne sme*, ker je ne more biti, bolj zlate Prage, Krakova, Firenc. In da sem končno tam, kamor te kvečjemu le sreča pahne.

Naj bo tako, drugače, srečo sem pa le imel: ne vem kako, znašel sem se v razposajeni, zlahetni družbi umetnjakarjev. In tudi tem prijateljem dolgujem marsikaj. Znašel tako temperamentno — strašno — nebogljen. Kako si je, ga vidim, Jakob Savinšek s potrpinškim vzdihom začesal v nekako vodoravno vzrasle lase. Kako si je Andrej Hieng rezko — prijazno snel naočnike in jih začel počasi, elegantno brisati. Kako si je Dino Radojevič pobožal — popraskal svoje dolge, kot skiparjene roke. Kako je Ana Mlakarjeva (z licem bistre odaliske) zvila usta v srček — ko si je Dušan Pirjevec, polkovnik in Ahac, z dvema prstoma pogladil anglosaške brke in oznanil: Tiho, nekaj bo povedal.

In sem z *muko*, ko da lomim zlepljene, primrznjene kocke ali prepečenec, sestavljal stavke in odstavke v sporočilo in poanto (še zmeraj sem samo *prevajal* iz drugega, iz prejšnjega sveta), vsi tisti mladi stari mački pa

so me študirali, postrani, izpod vek, benevolentno, pač, in po pravici pokroviteljsko, čeprav vsekar pristrčno, tako da jih še danes nosim, vsakega posebej, v prav posebni dušni škatalici.

In potlej so prišli moji trije najdražji profesorji — Anton Bajec, Anton Ocvirk, Anton Slodnjak — in vmes debela knjižica, *Jezik naših časnikarjev in pripovednikov* Antona Breznika — pa naj se z eskapade vrnem, kot se reče, k stvari.

Pri *Erazmu Predjamskem*, sem si torej rekel, takšnem, kakršen nemara bo, se nimam pri nas na kaj nasloniti. Na Pregelja še najmanj, povsem *drugam* obrnjenega. Kvečjemu, mogoče, na Dobidove prevode. To pa je premalo. Obiskal sem dva merodajna literarna poznavalca, se pomenil, in se potlej — po rahlo dolgem, pa temeljitem premisleku — odločil za naslednjo mrežo: *Predjamski* ne bo *tako imenovani zgodovinski roman*, čeprav pišemo v njem letnico 1483. Spominjal, samo spominjal naj bi (če že mora) na trikotnik *Simplicissimus*, De Costerjev *Thyl Uylenspiegel* in *Colas Breugnon* — vmes tu in tam morda na *Hvalnico norosti* in na *Cyranoja*, v pretiravanjih, recimo, na *Gargantua* in na *Pantagruela*, v napihovalskih pajacadah pa na prozo in na držo Mussolinija in D'Annunzia. To zadnje bo veljalo zlasti pri protagonistih, ki mi bodo v zgodbi zoprni.

V knjigi naj vladarita (vrh skorje) smeh, podsmeih.

Ves čas bo kajpak zraven še facecija, drastika, besedna igra, kontrapunkt (lakonično ob dolgoveznem), pikaresknost. In če bo srž romana ta, da je naš ljubi svet vse prej kot enovit, da enovit nikdar ne bo, da se vsekar v njem vse podira, tja do poslednjega *eksplozija*, da v ljudeh zmaguje negativno, da je vse dobro sojeno le na propad (ali na dolgočasni, sizifovski boj s trakuljasto odpornim, zmeraj mladim, rodovitnim zlom), bo poudarek tudi na obešenjaštvu in groteski.

SERAFIN JE PLANIL VEN kot volk na psa. Čez grapo dol proti Ločici je zbobnèl od pridig, psalmov, pijač utrjeni menihov bas:

— Ti polž, nadevan s kuščaričjim drekom! Ti mokra dlaka med nogami kurbe za mrlakarje v Trstu! Ti škrbast nunski roženkranc, ki se je z njim devetkrat dnevno flageliral po koščeni riti sv. Filemon, ko je zblaznel in je verjel, da je priprežni žrebec v Elijevi kočiji! Ti cinast relikviarij lastnih črev!

Kadar pošten menih zavoha župnika, zdivja.

Ti in podobni elementi so se mi lepo vezáli z dobo: razlom. Prehod iz 15. v 16. stoletje. Takrat je skoraj bolj kot po navadi vrelo krog te naše revne in preskušene dežele: bila je pred (vse bolj vojaško uporabljanim) smodnikom, pred verskimi in puntarskimi vojnami, pred Turkom in pred Gutenbergom, pred Ameriko. In navsezadnje je bila pred prvo tiskano slovensko knjigo. Kaj torej še vzeti v roke? ... Dalmatina?

— POZOR, GOSPOD, na to! Vodilna bo. Pod geslom hoje nekam hodi na kontakte z zlodejem. Pobirat navodila. Majčkeno se vsakič tudi poonéga z zlomkom. Vrnila se bo mirna, potolažena v diaboličnih strasteh. Vsi teologi, akoprav različnih

in celo nasprotnih šol, so si edini, da nosijo peklenski kozli bronaste ali železne ordonančne bingeljce, medtem ko je natura podarila Luciferju zlatega, reliefno scizeliranega z mukami puščavnika Antona v skušnjavah.

Mimogrede sem prav v tistih dneh prebral korespondenco patricijke iz Trsta z materjo nekje na Kranjskem ali na Dolenjskem — v okrogli, sočni, za one čase presunljivo uglajeni, gibki slovenščini. Se pravi, odveč je bila naslednja ovira: doslejšnja pohlevna domneva, da je jezik Slovencev bil le golč uboge gmajne, do živalskosti ponižane, in kakšnega po poli zmešanega viteza, ki se je, v Venero našemljen, po slovensko spakoval. S preprostih, realističnih in manj artikuliranih dialogov bi, brez večjih grehov, že lahko prehajal v nekakšno, ji recimo, *salonsko konverzacijo*.

Je pa že jamska onomastika bila živahna: *Foramen* (1452), *Jama* (1499), *Lueg* ali *Luegg* ali *Leg* ali *Luenz* (iz nemškega *Loch* ali *Luecke*, luknja, rov, votlina), *Liacho* (zemljevid, 1593), *Luego*, *Jamma* (zemljevid, 1694), *Giama*, *Rocca di Forame* ali *vulgo Fiamma* (1817), *Antro* (1910), *Caverna Luega*, *Fuorigrotta* (1915).

Kaže, da je *Jama* najstarejša, kolikor le ni *Foramen* ne samo srednjeveški prevod, ampak neolatinški relik. Današnji italijanski avtorji pa so se odločili za najmlajšo, nemško inačico *Lueg*, torej *Lueghi*. Čeprav ne vsi — počasi vse bolj prodira *Il castello di Predjama*. V prejšnjih, romantičnih stoletjih so nekateri pisci, na primer grof Girolamo Agapito (*Grotte di Adlersberg*, Trst, 1893), z navdušeno nedolžnostjo celo zatrjevali, da so nič manj kot v predrimskih dneh Cerkniškemu jezeru pravili *Palude Luega* (Predjamsko močvirje).

Sredi tega nekajletnega in stanovitno mrzličnega orientiranja mi je povsem na lepem padla, jabolko v klobuk, publikacija potopisca iz Benetk, Marina Sanuda Mlajšega (sina znamenitega Sanuda Starejšega, ki je na primer prvi izrisal obliko Afrike, še preden je Vasco da Gama odkril Rt dobre nade). Ta Sanudov spis, ta reportaža, bi ji danes rekli, *Benečan v Ogleju*, opisuje avtorjevo pot v Akvilejo, ruševine in vtise, ki so se mu, še mladeniču, porajali ob klavnih razmerah v mestu:

AQUILEIA, STARODAVNO MESTO, pa mogočno, danes opuščeno, habitata da Canonici numero XXIII et da alcuni pescatori, tu živi le 24 kanonikov in nekaj ribičev. Si trova molti epitaphij antichissimi, tod je veliko na moč starih nagrobnikov. Qui viti una + antica, et havea li piedi ficadi con do chiodi, tu sem videl starinski križ, stopála je imel pribita z dvema žebljema. Questo dico perché tute ut plurimum le + antiche anno quattro chiodi, et queste moderne solum tre, to omenjam, ker imajo vsi ali večina starih križev štiri žeblje, ti, moderni, pa le tri.

Zame je bila ta reč grdo pomembna predvsem zavoljo datuma 1483 — to pa je letnica, s katero je solkanski jezuit in zgodovinar Martin Baučer menda prvi zabeležil Erazmov prihod na Postojnsko.

Zdaj sem že lahko v miru preštudiral in primerjal takratno beneščino, torej jezik pisca, ki je živel tako rekoč ob Trstu: iz Trsta pa je prisopihala na Notranjsko tista mogočnost, ki jo v romanu pooseblja poniglavi, žabasti

in smešno renesansno izobraženi baron Gašper Ravbar, (ki ga, se mi zdi, še Valvasor ne jemlje resno).

— *SECUNDUM PA*, da ne pozabim: ostanite, prosim, če le morete, oblečene. Poznano je, da se čarovnice na Flamskem rade slaciijo, posebno mlade, ki še ne vedo natanko, kaj je revmatizem, in si pod zadnjo veko vtaknejo puranje perce za bolj zanesljivo navigacijo. Nič nimam proti nagim ženskam v višavah! Razvada, ki jo pripisujejo župljankam Cerknice, da se kot golonage Eve mečejo o sv. Jakobu vrešče za ribami in v kalnih jezerskih vodah zagrabijo zdaj ščuko, zdaj soseda za menka, razburja priorja v samostanu Bistra, mene ne. Ampak če bo soldat med jahanjem pritiskal dlan na vaše gole boke, mu bodo vstajale prečudne misli. Lahko vam bo kateri podivjal, telednil v prepad. Kateri drugi pak zapel podoknico Ricevi, donna, nel tuo grembo bello, sprejmi, gospa, v naročje svoje lepo. Zategadelj vam bo oroženosec Beatrik vsaki dal beneško buciko, da bi si krilo spele med nogami, zbrisale pohujšljivost kot mežnar bogca na veliko noč.

Stilski račun, ki sem pod njim, skratka, že lahko potegnili črto, je bil videti zelo približno takle: izpiljena, moderna, okretna slovenščina, približana tudi govorjenju in pisanju naših neposrednih sosedov, ki so živeli ne samo ob nas, ampak na gosto tudi z nami, z barvitimi vrinki iz njihove frazeologije. Torej vendar normalni, čeprav (zaradi mimikrije) zdaj nič, zdaj pač privzdignjeni jezik, pocukran z arhaizmi, ki pa so še navzoči, razumljivi (ali pa vsaj zapisani v *Slovenski pravopis*), kot *raš*, *čelešnik*, *tirolec*, *mezlan*, *šteklačar*, *sprid*, *čičem*, *cima*, *distrlja*, *trijančenje*.

Mimogrede: so pa besede, ki so se *spraznile*, ki še starinsko ne zvenijo več. Na primer *vóza*. Kaže, da bo ta stala sebi v spomin le še v otožnem, grenkem samospevu.

Pa dobri, stari *póvrz* (držaj, ročaj pri kotlu, jerbasu), ki ga poznajo *Pravopis*, *Pleteršnik* in *Tolminska*? *Lémpa* (trebušasta posoda, človek, vamp). *Berač* (košara za nabiranje plodov). *Krivač* (zakrivljen nož). In *renčelica*, hribovska mačeta — *Pravopis* je ne pozna, *Pleteršnik* pa in raba naših kmetov skozi leto, dan. Še Italijanom smo jo posodili za njih *róncolo* (in tam krepko živi). Kot smo jim dali še *koleselj* za *calesse* in tako naprej, kolikor jim tega niso uvozili prevajalci ruske beletrije.

Spreminja se življenje, drugači se slovar. Beseda *kurba*, danes tolikanj peyorativna, je šolarjem iz Trubarjevih dni rabila v abecedniku za črko *K* (zato v *Erazmu* nisem varčeval s to lepotico). Oživljanje fosilov pa je brez pomena. Književnost je, čeprav včasih trdimo drugače, najbrž predvsem komunikacija. Če pa vendar in po vsi sili rabiš ta in ta izraz (za poudarjanje, za barvanje), ga moraš pač vcepiti, opisati, z razlago *demokratizirati*.

Kdo bi današnji dan v knjigi še umel obsoški *flum*, enako živ, navzoč v ljudskem besednjaku kot vse že prej citirane besede? Gre za retoromansko usedlino iz prvotne *flumen*, reka in *flumineus*? *Flum* je različno debel glen, ki krije jezerska in rečna dna. Kot je na primer Soča derivat iz *Sontia*, današnji italijanski *Isonzo*, *isontino* (in po analogiji sveča — *sventia*).

Obsočje je arheološko radodarno — izkoplješ žaro, če zasadiš marelico. Na malem Mostu je Carlo Marchesetti odgrebel nekropolo z nekaj tisoč grobi. Tam je za radovedneža še zdaj (vse manj) obilnega gradiva. Preprosto, plast se je polagala na plast. Nov jezik je asimiliral staroselskega. Posebno trdoživi unikati, rojeni v mraku bog ve kod in kdaj, živé. In če so trikrat žilavi, imajo mlade. Iskati deda vnukom pa — včasih se bojda posreči.

— *ČRVE JE, in že ime pove, Gospod ustvaril iz vodenih elementov. Zlomi evnik od deževnika, kaj ti ostane? Dež! V strategiji, smo enkrat povedali, premalo upoštevamo etimološko znanost. Pa je včasih, kakor je! Bi človek rekel: Tam je metla, nepomembna stvar. Kaj? Nepomembna? Približajmo se ji s skalpelom: če jo preberemo nazaj, dobimo altem. Grem naprej, da ne bi kradel časa: alte je visoko, m pomeni mane, zjutraj. Torej? Pameten poveljnik bo pri priči nucno uporabil sporočilo, ki škrofi iz le navidezno pohlevnega predmeta: če pometaš zjutraj, se visoko vzdiguje prah. Talent nadarjenih polkovnikov pa je, kako bodo odkritje izrabili na bojišču. Žal vsi nismo Julij Cezar!*

Oj, se spominjam starega, mozoljastega učitelja za verouk, tirolskega Avstrijca v prhljajasti sutani. Ime mu je bilo don Leder. Pokazal sem mu redkost, *Poezije* Simona Gregorčiča (1882). Pokazal s kapljo upanja, da jih bo — vsaj zavoljo črnega sobratstva — naklonjeno *na znanje vzela*. Vzdignil je naočnike v mrdo: Kaj? Celó besedo za to reč ste si utrgali pri Italijanih? Pa ste res sužnji (*sciavi*), res ste siromaki! Spustil si je špegle s čela, knjigo prezirljivo vrnil, se obrnil, šel. Ostal sem sklofotan, kraj šolskega dvorišča, s pesmimi v rokah. Lahko bi mu povedal, kajpak, da so si besedo sposodili Italijani pri Rimljanih, tém pa so jo pripeljali prosvetljeni grški kramarji. Pa kaj — bi že potisnil svoje suhe gležnje hitro v drug koturn. Prav ta gospod, ta ščukonosi Leder, me je za dolgo dobo pahnil med, recimo jim, *puriste*. Strastno sem povsod iskal za vse domač ekvivalent. In če ga ni bilo, sem ga naredil. S časom se mi je ta pretiravanjska bolezen ohladila. V napoto pa mi hodi še dandanašnji dan.

— *V EISLEBNU na Saksonskem so že trikrat premlatili fra Pignatto iz Čedadada, našega trgovskega posrednika. Menih pa, bor v viharju, vztraja. Razbijejo mu stekla, mu z drekom kljuge mažejo — pa le pokupijo nazadnje vse! Prodali smo jim že devetnajst rašev Jude iz Karijota, tristo pet mumificiranih škrjančkov, ki jim je 1207. sv. Frančišek po latinsko rekel brat, sto dvanaest šolnov sv. Monike, ki v Trstu niso šli v denar zaradi slabe drete, tri pivske vrčke Dizma, desnega razbojnika, čebrič kobilic, osoljenih, in sodček z medom, ki sta ostala za puščavnikom Antonom. Vse to podžiga v Nemcih vero.*

Eja, eja — *alalà* je bil, na primer, kot vemo (in kot bi tisti, ki o tem razmišlja, moral vedeti), klic rimskih legij. Šele veliko *potlej* so ga fašistični amanuensisi vrežirali (enako kot pozdrav z iztegnjeno roko, razne insignije, embleme in simbole) v svojo cirkusantsko mizansceno. Zato sem ga — v primerni zvezi — miže sprejel v roman.

Spominjam se podrobnosti, obrazov, anekdot — na primer srečanj veteranov. *Arditi* so se zbirali enkrat na leto. Pa sem, otrok, postajal zad za mizami in vlekel na uho kričanja, modrovanja, jezo in prepir opitih *levov* s soške fronte. Opazoval sem njih zaripla lica, majcene roke, njih zajčje brke, mastne od omak in tort — opazoval zato, in le zato, ker so jih oče, ker so jih naši hribovci in lázarji in graparji takole štiri leta, kot so si potlej pravili v toploti zimskih ur, imeli po bojiščih bednega avstrijskega cesarstva na trideset, na petnajst metrov in ne enkrat na bajonetih svojih pušk (*vampasti major von Haradauer, strašen pijanec, no, otroci, no, otroci, le pogum, je s samokresom počil, plenk, signal za juriš, pa smo šli*). No, ti preživeli poštenjaki na proslavah so v *Predjamskem* nekako statirali za kompozicijo večerje tržaških policajev.

Naj bo povedano, da sem pogone z mostarskimi lovci izrabljaj za izmérek njihove zgovornosti — ko nas je lovovodja razpostavil in se je na stojiščih bratovščina oklenila bridkih pušk in prež, sem hitro sédel zad za skalo, poiskal beležnico in si zapisal stavke, vzklike, reke, skratka, ritem in pogostnost besednjaka v različnih položajih, od jutranjega svidenja do malice upehancev v gostilni. Prav po teh skicah se odvija govorna gradacija vidnejših vojščakov Čánčule ves čas dogodb okrog Erazmove votline.

Naj rabi za primer naslov, kakršne je Gašper Ravbar pleteničil vrhu pisem ženi: *Blagородni, čez vsako mero izobraženi in v herbatiki ali zdravilnih zeliščih na moč razgledani gospe, GOSPE KATARINI LUEGER, srečno poročeni Ravbar, moji ženi!* Tako približno, ali pa še bolj neumno, so kracljali dohtarji teologije in magistri v *Pismih mračnjakov*, zatorej smemo sklepati, da so se tudi zdravili podobno, po receptih, kakršen je tale *NAUK ZA VEN JEMANJE BOLEČIN, preskušen (kakor vsi tu notri) na lastni koži, pomeni, na koži dr. Gemistiusa Pechfackla, se pravi, avtorja, to pa je pisca tega dela, kar bi se skladalo z označbo duhovnega očeta, se reče, NJEGA, KI NAS JE SPOČEL (gledano iz medikamentov ven v dr. Pechfackla). Vzamemo tri tolste črve ali gliste, katerim v Eisenerzu pravijo deževniki, in tako dalje.*

Posebna skrb je namreč v romanu o *Predjamskem* veljala posameznim, naj jim tako rečem, strokam: svetniški srenji, modi, medicini,

DRISKA! Použivaj zajčje, pasje ali svinjske ekskremente. Prah iz kravjih parkljev. Kozjo kri. Kozličkove kosti, sežgane, zmlete. Med večernimi zvonjênji si pomaži popek s česnom, vsakič dvakrat. Žolčnica! Pogoltni živo uš in si oplakni usta z vodo. Lezi vznak. Štirikrat naj te preskoči ženska, ki ji ni Telesfora ime in je povila dvojčka. Zbodi se v prst in pusti iglo kraj studenca. Kdor jo bo našel, si bo oprtal breme. Poglavitno: ne zaupaj mu teh navodil. Plešavost! Zeleni kuščar naj se ti v podobi križa sprehodi po lobanji. S sajami posuj lasišče (plešišče). Drgni z ježevim pepelom, zmešanim v ježev loj. Po sedmih dneh izmij s plesnivo scalnico. Ne hodi v cerkev ne na božjo pot! (Kdor bi pa hotel bolj podrobno, naj obišče Institut za zgodovino medicine v Rimu. Ali dr. Adalberta Pazzinija, profesorja na rimski univerzi).

gastronomiji, pravištvu, ladjarstvu. Zlasti pa vojaškim rečem. Paziti je bilo treba — na primer na meč: takrat še ni imel *locnâte košare* ali *rokavice* ali

gnezda, skratka, ščitka za roko. Kovali so ga kot stari Rimljani, v obliki križa. Pa na *batalje*, *okobal* (a cavallo), *štibal* (stivale), *retiriranje*, *partizano*, *dago*, *mizerikordijo*, *trn*, *kózjo ного*, *spingardo*, *falkonet*. Tako so pač takrat pri nas in daleč gor v sever okrog nas pravili orožju in opremi.

NA PRILOŽENEM LISTKU je pisalo, da gre za arcobugio a focile, ognjeno arkebuzo, izdelano po flamskem vzorcu in prodájano po šestindvajset skudov kos. Sicer pa so jo arzenalci v Pistoji krstili za mirabile schioppetto a pistola, samokresno puško — strelec vtakne lunto ali gobico v petelina in pritisne na sprožnik. Se pravi: ni več treba drezati v ponvico s smodnikom, to opravi vzmet. Gospod se torej kar se da udobno poglobi v merjenje prek muhe in kobilice v cilj (nabija se s svinčeno češpljo).

Morda bo bralec menil, da sem pretiraval z orožarno, ki jo je zvesto imel pri roki moj rojak, Žafran, vampež kavalirskega srca: na sebi je tovoril ščit, alarmno piščal, sekirico, jurišno trobento, kavelj, bojni čekan, bodalo, konjeniško kopje, prsno ploščo na florenški trn in pločevinasto posodico za mazanje zaraslih ran, ožuljenin in škripanja v oklepu. Kdor bi vendar tako pomislil, naj si ogleda samó (risbo iz 15. stoletja) prestrahovitega Gotfrida Bujonskega, znanega junaka s križarskih pohodov: ta jeruzalemec si je prek železja in dratenih srajc poveznil šlem, štrlinast od *kompletne* zbirke instrumentov za martranje boga, med jahanjem pa mu je z glave plapolal sudárij, Veronikin prt, medtem ko je Žafran imel vrh šlema le prijazne prsi morske deklice z bradavicama iz brušenih koral.

PA ČE BI iz preskušanih soldaških črevc, ga je pretreslo, bruhnila manifestacija griže?

Morda bi kdo še rekel: Prevelika skrb. *Erazem* je vendar razpet, kot pravimo, na krila fantazije. Mogoče res, seveda, vendar pa sem se spomnil na podobo o električnih drogovich in o žicah: kolikor je zakoličenih in znanih *dejstev*, naj rabijo v oporo žicam *domišljije*.

Saj res, zakaj, kako sem se spotaknil v to pisanje? Če bi bil le za lóť pobožen, tako ali drugače metafizično, recimo, prizadet, bi rekel: Kar ukazalo mi je, kdaj že in z jasnega. Ker nisem, bi odgovor zaokrožil: Bilo mi je do smeha. In do *vsegà* smehu kólikaj podobnega. Naj mi resnobnež ne prišteje tega v prevelik sprid. Naj navsezadnje ne spregleda, da sem besedico *vsegà* krepko podčrtal. Saj sem prav pridno, prav asketsko delal noč na noč nič manj kot sedem let. To je še za natararja v Kolodvorski restavraciji v Ljubljani (in tega vendar jemljemo še zmeraj v mar) natanko sedem let noči. Dimitrij Rupel je zadel, ko méni, da mi je šlo za razširitev mej v času in prostoru. Premik olajša jasnejši razgled. Posebno še, če je preteklost zvrhana z zagatami, z razgibanostmi in z novostmi — ko tvoj čas. V teh sedmih letih sem preživel tudi nekaj kislih koledarjev z bogci, s spoznavalci in s čestitimi opati — prav zato mi je prav tu tako bilo do smeha.

ZDAJ UMÉM, zakaj se sv. Felicijan, ko noče onečediti nebeških tal, spusti v Cerknico na veliko potrebo.

In sem, študent, spomini pač, skočil na kolo. In šel na Slap, h Kosmaču. (Rad sem ga imel. Tako prijazen mi je bil, in zmeraj tako naš). Ležala sva na belem produ Idrije. S Pregljem sem govoril, sem potlej rekel. In ko sem vprašal, Preglja, kako piše — s tem pa sem mislil na idejo, stil, načrte, na vzdušje, na počutje, celo na vreme, ki sije, pada, zunaj, pred zastrtim oknom, in na letni čas — mi je ta žlahtni, ta nesrečni, ta navihani Tolminec odgovoril: *S peresom pišem!* In se mi zasmel na vsa očesca izza kar se da profsorskih očal.

Kosmač je kimal, potegnil dim iz cigarete (zlomljena pod prstom, med palcem in sredincem), puhnil: Da! Če boš verjel, če ne, včasih zmorem en sam stavek, en sam smrkav, na vso noč. Pa se primeri, da tega enega, edinega, tudi do jutra ni. Prav čudna reč! Dokler ne cepne — pokazal je čez ramo, proti tepki pred domačo hišo — dokler ne cepne kakor hruška, je rahitikum, je nedonošenček.

Zaprlo mi je dih.

V hladni kuhinji sva potlej jedla črni kruh in kislo mleko. Spet sem mu, med očetovim harmonijem in stensko uro, zastavil pot: Si rekel, en sam stavek, včasih, na vso noč? En sam, na noč. Na okenski polici so ležale knjige, tri, vse mlade, še vonjive od tiskarskega črnila. Sklonil se je, jih pobožal, kaj vem, kakor zajca v kletki, se ozrl: Vidiš, tole je pa Čehov!

Kako prestrašen sem se vračal: En sam stavek! Koliko peklenske muke! Danes jih, te muke, sam poznam. Pravim jim: Meniška celica. Ampak izraz je slab.

JE RES, da nam preblaženi Bazilij na božični dan s klobasami, nikar z vrvjo, zaprega mulo k vozu?

Za danes bo najbrž dovolj.

Jezik torej ali stil — zmeraj ju težko razločim, kvečjemu tako, da je jezik orodje stila, slog pa ogrodje lepega jezika — je kajpak več. Temperament je. Je okolje, ožje, širše, ki si vanj poganjal in se ga navzema. Je študijska usedlina. Je branje, s takšnimi ali drugačnimi posledicami skozi čas. So živci. Jeza. Blaženost. In vreme v deželi, ki v njej živiš.

NA RAZNIH KONCIH nas Gospod poseje, kakor zajce. Potlej nas poišče z drugimi. Na koncu nas oklesti. O, dobri bog, kako so brez namena, brez pomena tvoje dolgočasne igre! Daješ, jemlješ v tri dni, enako vrabcu kot človeku, zlim največ. Za lon naj bi mahali s palmami in peli gregorijanske viže po nebesih! Klavrno. Podobno veselico s petjem si lahko privoščili sleherni bavarski kmečki knez!

Jezik je nazadnje predvsem osebna izkaznica. Primorci je dolgo nismo smeli imeti. Kar vzeli so nam jo. Šele od 1941. leta smo si jo iztrgali nazaj. Pa smo nanjo ljubosumni. Človek brez izkaznice je nič. Je le berač, številka, potepuh. Narod, ki počne nemarnosti z jezikom, se igra z usodo. Ko jezika ne bo več, tudi njega ne bo na vse večne čase več. Zgodovina ponuja dovolj primerov. Tudi našega. *Kdo* smo bili pred Trubarjem? In tisti, vsi, ki bi nas zničili, od Hrena sèm, se niso spravili z grmadami najprej na jezik? Zakaj se severni sosedje tako vztrajno sistematično ihtajo tam onkraj naših mej? Vedo, zakaj. Naj bi še mi tako natanko in z enako stanovitnostjo ta hip in

zmeraj vedeli, da moramo ta jezik (in tako lepih ni veliko!) obraniti, negovati. Vsaj ne bo treba potlej vsako drugo leto javno lesti v zvonik na plat zvona.

Pobožna želja? Resigniranost? Mar smem zdaj jaz v iskreno vprašanje radijskim kolegom: Se z menoj niste zmotili? Koga pravzaprav utegne še zanimati ta moja dandanašnja spoved? Ta *en pogled v delavnico*? Ta strast iskanj, samotna prizadevanja slovenskega pisatelja? To rokodelsko smešno piljenje ob šklepetanju plastične konfekcije? Sèm pa bi postavil piko.